

नमो ११ सुत्री कार्यक्रम
नमो तीर्थस्थळ सुधार अभियान- ७३
पवित्र व ऐतिहासिक धार्मिक स्थळांची
सुधारणा करणे.

महाराष्ट्र शासन
पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग
शासन निर्णय क्र. स्मारके-२०२३/प्र.क्र.३०२/सां.का.३
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
दिनांक: २७ ऑक्टोबर, २०२३

वाचा:- संचालक, पुरातत्व व वस्तुसंग्रहालये संचालनालय यांचे पत्र
क्र.स्मारके/२०२३/२७२४, दि.१३.१०.२०२३

प्रस्तावना :-

मा.पंतप्रधान यांच्या ७३ व्या वाढदिवसानिमित्त **MODIFY@७३** अंतर्गत विविध लोकोपयोगी **नमो ११ सुत्री कार्यक्रम** हाती घेण्याबाबत निश्चित करण्यात आले आहे. या नमो ११ सुत्री कार्यक्रमांतर्गत विविध विभागांचे एकूण ११ अभियान निवडण्यात आलेले आहेत. यामध्ये **नमो तीर्थस्थळ सुधार अभियानासाठी** सांस्कृतिक कार्य विभागास **नोडल विभाग** म्हणून नियुक्त करण्यात आले आहे. या अभियानांतर्गत **७३ पवित्र व ऐतिहासिक धार्मिक स्थळांची सुधारणा करण्यासाठी निवड करावयाची आहे.** अशा ७३ ठिकाणी खालीलप्रमाणे कामे हाती घ्यावयाची आहेत:-

१. ऐतिहासिक व पुरातन मंदिरांचा जिर्णोध्दार
२. प्राथमिक सुविधा उपलब्ध करून देणे
३. डिजीटल दर्शन
४. परिसर सुशोभिकरण
५. स्वच्छता

०२. या अभियानांतर्गत ७३ स्थळांची निवड तात्काळ करणे आवश्यक आहे. पुरातत्व व वस्तुसंग्रहालये संचालनालयाने संदर्भाधीन पत्रान्वये नमो ११ सुत्री कार्यक्रमांतर्गत ७३ ऐतिहासिक स्थळे, पुरातन मंदिरांची निवड करून शासनास कळविले आहे. या यादीमध्ये ऐतिहासिक मंदिरे, बारव, तलाव यांचा समावेश करण्यात आला आहे. नमो ११ सुत्री कार्यक्रमांतर्गत या ७३ ऐतिहासिक स्थळे, मंदिरांची कामे हाती घेण्यास मान्यता देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

नमो ११ सुत्री कार्यक्रमांतर्गत सोबतच्या **प्रपत्र-अ** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे ७३ ऐतिहासिक स्थळे, मंदिरांची कामे हाती घेण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

०२. नमो-११ सुत्री कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीबाबत पुढीलप्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहे:-

- १) पुरातत्व व वस्तुसंग्रहालये संचालनालयाने सदर कामे हाती घेण्याच्या दृष्टीने अंदाजपत्रक/आराखडा तात्काळ तयार करावा.
- २) ७३ स्थळांच्या ठिकाणी या वास्तूंची माहिती सूचना फलकावर क्युआर कोड सहीत लावण्यात यावीत. तसेच डिजीटल व फिजीकल नकाशे तयार करण्यात यावे.

- ३) निवडलेल्या प्रत्येक मंदिराच्या योग्य देखभाल व देखरेखीसाठी कमीत कमी ५ भक्तांची समिती तयार करण्यात यावी.
- ४) या समितीने दर पंधरा दिवसातून एकदा मंदिराला भेट देण्याच्या दृष्टीने नियोजन करावे.
- ५) या कार्यक्रमाचे वेळापत्रक तयार करण्यात यावे व ही सर्व कामे दि.३१.०८.२०२४ अखेर पर्यंत पूर्ण होतील, या दृष्टीने नियोजन करण्यात यावे.
- ६) या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी वेब पोर्टल तयार करण्यात यावे. या वेब पोर्टलवर दर सात दिवसांनी केलेल्या कामांचा अहवाल, व्हिडीओ स्वरूपातील अहवाल व छायाचित्रे अपलोड करण्यात यावीत.
- ७) वास्तुविशारद महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची या कामात मदत घेण्याच्या दृष्टीने योग्य ती कार्यवाही करण्यात यावी.

०३. या ७३ ऐतिहासिक स्थळे, मंदिरांच्या जतन व संवर्धनाची कामे पुरातत्व व वस्तुसंग्रहालये संचालनालयामार्फत हाती घेतली जातील. या कामांवरील खर्च नियमित योजना, जिल्हा वार्षिक योजना, स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव अंतर्गत मंजूर निधीमधून भागविण्यात यावा.

०४. नमो ११ सुत्री कार्यक्रमांतर्गत दर्शविलेली उर्वरित कामे उदा. प्राथमिक सुविधा उपलब्ध करून देणे, डिजिटल दर्शन, परिसर सुशोभीकरण, स्वच्छता इत्यादी पर्यटन विभागाने आवश्यकतेनुसार हाती घ्यावीत. याबाबत पुरातत्व व वस्तुसंग्रहालये संचालनालयाने पर्यटन विभागाशी समन्वय साधून ७३ ऐतिहासिक स्थळे व मंदिरांच्या ठिकाणी हाती घ्यावयाच्या कामांची माहिती द्यावी. तसेच पर्यटन विभागाने पुरातत्व व वस्तुसंग्रहालये संचालनालयासोबत सल्लामसलत करून सदर कामे हाती घ्यावीत.

०५. हा शासन निर्णय विअप्र-२०१३/प्र.क्र.३०/२०१३/विनिमय, भाग २, दिनांक १७ एप्रिल, २०१५ वित्तीय अधिकार नियम पुस्तिका १९७८ भाग पहिला उपविभाग तीन मधील अनुक्रमांक ६ मधील परिच्छेद क्र. २७(२) “अ” नुसार प्रशासकीय विभागांना प्रदान केलेल्या अधिकाराच्या अधिन राहून निर्गमित करण्यात येत आहे.

०६. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध असून त्याचा संकेतांक २०२३१०२७१८१८५९१६२३ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(सु.दि.पाष्टे)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत :

१. मा. राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव,
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा. उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा.मंत्री (सांस्कृतिक कार्य) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
५. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
६. अपर मुख्य सचिव (वित्त विभाग) यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
७. प्रधान सचिव (सां.का.) यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.

८. प्रधान सचिव (नियोजन) यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
९. प्रधान सचिव (पर्यटन) यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई
१०. सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई.
११. सर्व विभागीय आयुक्त
१२. सर्व जिल्हाधिकारी
१३. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
१४. उप सचिव (सां.का.) यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
१५. संचालक, पुरातत्व व वस्तुसंग्रहालये संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
१६. निवासी लेखापरीक्षा अधिकारी, मुंबई.
१७. महालेखापाल (लेखा परीक्षा) १/२, महाराष्ट्र.
१८. महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता) १/२, महाराष्ट्र.
१९. निवासी लेखापरीक्षा अधिकारी, मुंबई.
२०. अधिदान व लेखाधिकारी, मुंबई
२१. निवडनस्ती/सां.का.३

शासन निर्णय क्र. स्मारके-२०२३/प्र.क्र.३०२/सां.का.३, दिनांक: २७ ऑक्टोबर, २०२३ सोबतचे प्रपत्र

प्रपत्र-अ

नमो ११ सुत्री कार्यक्रमांतर्गत हाती घ्यावयाची ऐतिहासिक स्थळे, मंदिरांची यादी

अ.क्र	स्मारकांचे नाव	पुरातत्व विभाग	निधीस्रोत
१	कर्णेश्वर मंदिर, कसबा संगमेश्वर, ता. संगमेश्वर, जि.रत्नागिरी	रत्नागिरी	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
२	लक्ष्मी नृसिंह मंदिर, निरानृसिंहपूर, ता. इंदापूर	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
३	कुकडेश्वर मंदिर, पूर, ता.जुन्नर	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
४	नारायणेश्वर मंदिर, नारायणपूर, ता.पुरंदर	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
५	रायशेखर मंदिर, रायरी, ता. भोर	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
६	महादेव मंदिर व दत्त संकुल, मौजे. लोणी भापकर ता.बारामती, जि.पुणे	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
७	कळम्मादेवी माहूली, ता.खानापूर, जि.सांगली	पुणे	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
८	भैरवनाथ किकली, ता.वाई, जि.सातारा	पुणे	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
९	कात्रेश्वर मंदिर, कातरखटाव, ता.खटाव, जि.सातारा (असंरक्षित)	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
१०	महादेव मंदिर बेलांकी, ता.मिरज, जि.सांगली (असंरक्षित)	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
११	आगळेश्वर (महादेव) मंदिर, मौजे. आगळगांव, ता.कवठेमहाकाळ, जि.सांगली (असंरक्षित)	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
१२	महादेव मंदिर, इरली, ता.कवठेमहाकाळ, जि.सांगली (असंरक्षित)	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
१३	महादेव मंदिर, कुची, ता.कवठेमहाकाळ, जि.सांगली	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
१४	महादेव मंदिर, आरे, ता. करवीर, जि.कोल्हापूर	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
१५	माढेश्वर मंदिर, ता.माढा, जि.सोलापूर (असंरक्षित)	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४

१६	महादेव मंदिर, कासेगाव, ता. दक्षिण सोलापूर, जि.कोल्हापूर	पुणे	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
१७	निळकंठेश्वर महादेव मंदिर, नाशिक, ता. नाशिक	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
१८	तातोबा मंदिर, ओढा, ता. नाशिक	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
१९	इंद्राळेश्वर, त्रेंबकेश्वर, ता. त्रेंबक	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
२०	कुशावर्त तिर्थ, त्रेंबकेश्वर, ता. त्रेंबक	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
२१	त्रिभुवनेश्वर, त्रेंबकेश्वर, ता. त्रेंबक	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
२२	बल्लाळेश्वर मंदिर, त्रेंबकेश्वर, ता.त्रेंबक	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
२३	महादेव मंदिर, देवळाणा, ता. सटाणा	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
२४	रेणूकादेवी मंदिर, चांदवड, ता. चांदवड	नाशिक	नियमित निधी
२५	वटेश्वर महादेव मंदिर, धोडांबे, ता. चांदवड	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
२६	विष्णू मंदिर, धोडांबे, ता. चांदवड	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
२७	वैजेश्वर मंदिर, वावी, ता. सिन्नर	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
२८	राघवेश्वर महादेव मंदिर, चिंचोडी, ता. येवला	नाशिक	नियमित निधी
२९	महादेव मंदिर, देवळी, ता. कळवण	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
३०	कपिलेश्वर मंदिर, वेल्होळे, ता. जि. जळगाव,	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
३१	लक्ष्मी मंदिर, श्रीगोंदा, ता. श्रीगोंदा, जि.अहमदनगर	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
३२	सिध्देश्वर महादेव मंदिर, लिपणगाव, ता. श्रीगोंदा, जि.अहमदनगर	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
३३	भवानी मंदिर/विष्णू मंदिर मेथी, जि.धुळे	नाशिक	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
३४	नागेश्वर मंदिर, रहिमाबाद, ता. सिल्लोड	छ.संभाजीनगर	नियमित निधी
३५	वडेश्वर महादेव मंदिर, अंभाई, ता. सिल्लोड	छ.संभाजीनगर	नियमित निधी

३६	तेर मंदिर, संकुल परिसर, ता.जि.धाराशिव	छ.संभाजीनगर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
३७	उत्तरेश्वर मंदिर, तेर, ता.जि.धाराशिव	छ.संभाजीनगर	नियमित निधी
३८	महालक्ष्मी मंदिर, जागजी, ता. जि.धाराशिव	छ.संभाजीनगर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
३९	महादेव मंदिर, माणकेश्वर, ता. परांडा, जि.धाराशिव	छ.संभाजीनगर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
४०	खांडेश्वरी मंदिर, बीड, ता.जि. बीड	छ.संभाजीनगर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
४१	मुंकूदराज समाधी मंदिर, अंबाजोगाई, ता. अंबाजोगाई, जि.बीड	छ.संभाजीनगर	नियमित निधी
४२	खोलेश्वर मंदिर, अंबाजोगाई, ता. अंबाजोगाई, जि.बीड	छ.संभाजीनगर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
४३	मरळ सिध्देश्वर बारव, अंबाजोगाई, जि.बीड	छ.संभाजीनगर	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
४४	महादेव मंदिर शेवता अवशेष पुनर्रुभारणी	छ.संभाजीनगर	विभागीय निधी
४५	दाशरथेश्वर मंदिर व बारव, मुखेड, ता. मुखेड	नांदेड	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
४६	मार्ततिर्थ तलाव माहूर, ता. माहूर	नांदेड	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
४७	सिध्देश्वर मंदिर आणि पार्वती मंदिर होट्टल, देगलूर, ता. देगलूर	नांदेड	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
४८	परमेश्वर मंदिर, होट्टल, ता. देगलूर	नांदेड	नियमित निधी
४९	योग नृसिंह मंदिर राहेर, ता. नायगांव	नांदेड	नियमित निधी
५०	गोकुळेश्वर मंदिर व बारव, चारठाणा, ता. जितूर, जि.परभणी	नांदेड	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
५१	खुराची आई मंदिर, चारठाणा, ता.जितूर, जि.परभणी	नांदेड	नियमित निधी

५२	महादेव मंदिर (जोड मंदिर), चारठाणा, ता. जितूर, जि.परभणी	नांदेड	नियमित निधी
५३	उखंडेश्वर मंदिर, चारठाणा, ता. जितूर, जि.परभणी	नांदेड	नियमित निधी
५४	गणपती मंदिर, चारठाणा, ता.जितूर, जि.परभणी	नांदेड	नियमित निधी
५५	कुंडलाकार बारव वालूर, ता.सेलू, जि.परभणी (असंरक्षित स्मारक)	नांदेड	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
५६	चतुरस्र बारव वालूर, ता.सेलू, जि.परभणी (असंरक्षित स्मारक)	नांदेड	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
५७	सिध्देश्वर महादेव मंदिर, बारव, एरंडेश्वर, ता.पुर्णा, जि.परभणी	नांदेड	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
५८	कानिफनाथ गड खैरी, ता.सेनगाव, जि.हिंगोली	नांदेड	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
५९	सरस्वती मंदिराजवळील बारव एरगी ता.देगलूर (असंरक्षित स्मारक)	नांदेड	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
६०	मारुती मंदिराजवळील बारव एरगी ता.देगलूर (असंरक्षित स्मारक)	नांदेड	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
६१	देवी मंदिर, किल्लारी, ता. औसा, जि.लातूर	नांदेड	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
६२	निलकंठेश्वर मंदिर, निलंगा, जि.लातूर	नांदेड	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
६३	सोमेश्वर मंदिर व तळखेड ता.निलंगा जि.लातूर	नांदेड	जिल्हा वार्षिक योजना २०२३-२४
६४	विठ्ठल मंदिर, पानगांव, जि.लातूर	नांदेड	नियमित निधी
६५	महादेव मंदिर, भटाळा, ता.राजुरा, जि.चंद्रपूर	नागपूर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
६६	कालभैरव मंदिर, नागरा, ता.जि.गोंदिया	नागपूर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
६७	विष्णु मंदिर, माणिकगड, ता.जिवती, जि.चंद्रपूर	नागपूर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
६८	अंबाळा तलाव परिसरातील मंदिरे, ता.रामटेक	नागपूर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

६९	भवानी मंदिर, भटाळा, चंद्रपूर	नागपूर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
७०	ऋषि तलाव भटाळा चंद्रपूर	नागपूर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
७१	महादेव मंदिर, बाबुपेठ, चंद्रपूर	नागपूर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
७२	सोमेश्वर मंदिर, राजुरा, ता.राजुरा, जि.चंद्रपूर	नागपूर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव
७३	शंकर मंदिर, भिंसी, चिमूर, जि.चंद्रपूर	नागपूर	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

(सु.दि.पाष्टे)
अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन